

POEZIJA I SLOBODA

VOJISLAV ĐUROVIĆ

Primerno i kao ništa i nijedna ljudska manifestacija, delatnost i kreacija u svetu, poezija uporno dokazuje kako je čovek odvajkad i sad stalno evo i viši i manji od sebe: I da je čovek to što jeste, što mora i što biva, nepresušni istočnik problema o neodgonetnutosti i svesnosti sebe, istkan od osnova prvih videnja i modeliran toliko ponavljanim izohipsama pejzaža i bora, i, posebno obeležen vlastitim neizbrojivim dramama čuđenja: da u njegovoj strukturi ima toliko melanholičnog i opojno narcisoidnog, toliko širokog i štedrog, kao i svega onog čime je tako pakosno otrovan i skučen, od svega onog od čega bi hteo da se čim pre oslobodi; čovek, faktički, jedinstveno obdaren samooslobađanjem, prevazilaženjem i ostvarivanjem.

Prvi i trajni dar čoveka: pesma. I pesma je u najmanjem i u najvišem ono prvotno, spontano postavljanje pitanja, te ono neposredno inventivno doživljajno odgovaranje na njega; pesma je ovo stalno pokušavanje i uspevanje da se čovek domogne sebe, da se zahvati u svoj neposrednosti i kompleksnosti, u svoj konvulzivnosti bolova i ograničenosti izbora po svom iskonu. A proizilazeći iz istorijskog bića, biva i hoće da se ostvari kao ono što uporno traži, čemu teži, postajuć samim tim najsuštinskije svojstvo čoveka — ono stalno nalaženje i izmicanje sebe. I pitanje o sebi je prvi i pravi problem čoveka u svim vremenima, i, rezultanta svih uspeha i poraza humaniteta.

Pesma je početna i krajnja, isključiva sloboda u našem svetu komplikovane i racionalne organizacije, nagomilane tehnike i svevlade ekonomike, u ovom svetu opasnosti, u ovom svetu gde je pravi i prvi stav jednako strah kao i hrabrost. Pesma je hrabrost u ovom svetu. Čovek je sam po sebi pesma. U neizvesnosti sve je rizik; istina nikad ista. Pesma u funkciji slobode spaja rizik i istinu. Iskon pesme je već klica i već plod slobode. Sama pesma njeno oruđe.

Imperativ čoveka je da mora i hoće sa dna do vrh sebe; u njegovom imperativu je da gradi dom sveta. Da (ne) suprotstavljanjem objektivnom, distantnom i stranom, ostvaruje svakodnevnost, intimu i vlastitost. Kadar da sumnjom i slobodom pesme osvaja autentičnost.

Dolazeći iz korena čoveka, iz iskona, pesma je uvek dosledna slobodi. Ona je upravo ono što se otme, ona reč koja šikne, gotovo sama da dolazi kako se sa dostošću slaže; ona je ona efektnost izraza što se preobražava u trajnost pamćenja. Pesma je nekonformističko, rodno ispoljavanje posebnosti sve do intimnosti, i, činom pesme izjednačavanje čoveka sa čovekom. I iako nema grubu neposrednost funkcije, iako nije ni top ni odbrana u današnjem militantnom svetu, pesma je borba i odbrana istovremeno. I iako nije ni hleb — prisutna je upravo da pokaže kako nije sve u hlebu. I pesma ostaje i u ovo vreme raketnih sistema i hidrogenskih bombi, u ovo vreme Vijetnama i malih ratova. Pesma ostaje i traje i danas kao neiscrpnost čoveka da bude i de-

te i odrastao odjednom u svome vremenu.

Uostalom biti u svome vremenu poziv je čoveka. Svako stvaralaštvo je ograničeno svojim vremenom. Biti u svome vremenu znači ostati istorijski dosledan. Biti u svome vremenu je jedna od vajkadašnjih pouka: biti u svemu u svetu gde je čovek iskonski i istorijski jednak. Biti u svome vremenu znači opredeljenje. Opredeljivam je je svagda rizik.

Često umesto srećnog, smelog i uspešnog izbora čovek postaje zarobljenik vlastitih otvorenih mogućnosti. Ne retko, zaista, dolazi do toga da je čovek nigde koliko biva u mogućnosti da je svugde. Dolazi do toga da je stešnjem, pritiskan, ophrvan i savladan od svojih mogućnosti. I,

umesto rasplamsaja mogućnosti, može da konformistički leži na nivou svoga vremena, ali bez snage i kompasu. E, tu, ovde dolazi pesma: da probudi, da pokrene, da intenzivira ustajalu svest.

Pesma je neposredno prisustvo u savremenosti. Savremeno pak u svojoj dinamičkoj celovitosti okuplja i veže u dugom luku, koji se bezmalo primiče zatvorenoj kružnoj liniji od bivšeg i arhaičnog, od potencijalnog i živog, od svega onoga što je u jeziku, što jezik u svome sedimentu čuva, u rasponu od distantnih svesti do onih sličnih činilaca koji se nalaze u jednom trenutku i koji se kao nenadno i slučajno a spontano i moglo bi se odgonetnuti još i kako i zašto na istom mestu u istom činu ispolje.

Kakva je onda uloga pesnika i gde je onda mesto pesnika u ovom i ovakvom svetu! Kakva je zaista uloga pesnika i gde je mesto pesnika u ovom poistovremenjivanju sveta, u ovom svetu gde su prostori svedeni na vrzinu, u ovom svetu silnih obavještenja, u svetu poplave informacija, u kome je navala novosti tolika da je čovek počeo da prima i najsudbonosnije činjenice za druge kao nešto što samo prima a ni na šta ne reaguje. Šta može zaista pesnik, šta može i šta treba da čini u ovom i ovakvom vremenu? Na ovo odgovara pesnik rizikom svog čina, odgovara svakim novim izrazom — kojim hoće da ustalasa, da poremeti red konvencija i bitno utiče na jezik klišeja i novinske konfekcije, kako bi mogao da neposredno iako transmissiono prima ono što se događa. Pitanje pesnika je pitanje čoveka u vremenu! Čini se, pesnik je najpre i do kraja čovek, što će reći dosledno opredeljeni savremenik svega onoga što se zbiva.

I pesnik, tako, danas nastavlja mogućnost poezije kao poziv i mogućnost čoveka u datom svetu. Ako hoće a mora biti dosledan, slediti sopstvenu slobodu, faktički slediti sebe, i, biti u vremenu, onda pesnik mora biti istovremeno i jednako i rušilac i graditelj postojećega sveta. Poezija i nastaje vavek i jedino u svome vremenu, ali i obavezno traje u drugim vremenima kao izraz, oblik, kao ritam, kao silka, kao sve ovo pojedinačno i kao sveukupno jedinstveno kao duhovna konstitucija.

Iako je poezija u suštini humana, pesma human čin, valja podsetiti da nema same za sebe integralne humanosti. Te i ne postoji nevinosti, hoćemo reći, izolovanosti čina. Ni pesma ne može biti nevinna i ne sme biti naivna. Sve je vezano za neposredno nastajanje i sve se situira u budućem događanju. Ne postoji unapred date neizborene i neosvojene s mukom nezadobijene, nema neproverene, ni utopističke apstraktne humanosti, nema i ne može biti integralne humanosti koja ne bi bila i koja nije istovremeno konkretnost i odgovornost za vlastiti poduhvat.

I reč o poeziji dolazi obavezno ovde kao reč o slobodi iz koje pesma nastaje i po kojoj se pesma ostvaruje, po slobodi koju pesma sobom osvaja. reč o poeziji kao reč o slobodi, reč o vazda drukčijoj u uvek novoj ljudskoj akciji koja je osuđena na sve (ne) uslove istorije u kojima nastaje. Pesma biva pozicija čoveka u svetu: stav čoveka, neuzmicanje. Pevanje je teret; pesma, zaista, silina i nabor, metafora, teret pesnikovih osećanja koji nosi i izražava težinu i probleme vlastitog sveta.

Odista, pesma je uvek konkretna. Obavezno univerzalna kao što hoće biti efektna. I kad je u svome domenu i na svome nivou, kad je u svoj punoći ostvarena, onda je pesma odista sloboda, budući i sama oruđe slobode.

U imperativu životnosti kome je poezija tako ropski odana, sadržana je njena gnaga i njen značaj u službi slobode kojoj opet tako predano i autentično posreduje pesničkim izrazom samim tim ostvarujući istovetno i svoju

slobodu. Poezija i ima koren u slobodi. Dolazeći iz tog izvora i ostvaruje se kao sama sloboda čoveka.

Poezija upravo žudi da pokaže kako je njen dijagram osećanja i svesti sveta oscilantniji i pravolinijskiji od drugih, kako je brži i sporiji, i, kako je čovek u njoj kao i u svemu stvaranju, u pesmi pak više nego i u čemu drugome, kako je ona divna antipriroda još i te kako i te koliko ona zagonetna i jasna, krhka i nekrotivo snažna priroda čovek.

II.

Uslovno je svako pitanje o porazu čoveka. Jer i nije bilo i nema takvog pada čoveka, makar koliko duboko pao do tamnih sila do zlog u sebi, do u sebi životinje, što ne bi bilo i što nije istovremeno i uporište za novi smisao. Izgleda, sve barijerno, što pregrađuje, što smeta, da je istovremeno i životvorno. Zapreke akumuliraju tokove, u stvari odapinju snagu i izostravaju smisao. Interesantno je nesumnjivo pitanje u svakom stvaralaštvu i ostvarivanju humanosti — kako se događa i šta se to zbiva kada se u posuvraćenim trenucima pada do ogađenosti nisko, kako u isti mah niče antipodno tako kristalizirano, kao dugo birani uzor života. Interesantno je pak kako iskreno-istiniti stvaralački napor preokreće i ono najgore, koje upravo istine radi nastoji da temeljno zahvati i osvetli sa svake strane da ga izdvoji, samim tim ukazujući po ovome na suprotno, na primerno bolje. To izgleda kao da je tama da bi bilo vidnije svetlo; a porazi u životu ljudi da bi bilo odlučnije afirmisanje humanosti i smelije uznošenje čoveka.

Sve što postoji i nastaje treba prihvatiti i inkorporirati u kontekst postojećega. Ali i sve što jeste ne poseduje po sebi trajni smisao ni moć da se održi i produži. No sve što postoji ima svoj razlog nastajanja („sve što jeste razumno je“). Možda ovo što nema uslova da se održi i produži i što je čak suprotno čovekovom biću, nego mu se krećljivo i opasno suprotstavlja, dolazi možda po smislu same negacije da verificira postojeće (ili, pak, sebe — jer je uvek neizvesno što ima smisao i uslov za trajanje) da se kompleksno ogleda u ovome što već biva juče, da se dijalektički izdigne iz ovošta danas, da pomogne da se intencionalno nagovesti sutra i formuliše istorijski kontinuitet. Zato sve što nastaje treba prihvatiti sa tolerancijom da mu se omogući verifikovanje, sa razumevanjem i oprezom, sa čulom za trenutak koji u sebi sadrži obavezno prošlo iz koga se rađa i buduće.

Umetnost prihvata stvarnost kao istinu života; umetnost operiše sa stvarnošću takva kakva jeste. Samim tim što ova stvarnost postaje sadržaj umetnost ne može i ne sme ići na štetu istine. Stvaralac svojim jedinstvenim pothvatom i kompletnošću zahvatanja i smelom otvorenošću iznošenja stvarnosti podiže sirovinu života u prihvatljivu formu istine. Jedan od uslova umetnosti je da ne zaobilazi ništa u svetu, da na svoj kreativan način prihvata sve što u njemu postoji

Umetničko delo se prosuđuje među inim po istinitosti; sama istina dobija značenje po intenzivnosti iznošenja. Značenje i istinitost su faktori koji odsudno određuju humano u umetničkom delu. I nije li u dotičnom delu formirano dovoljno humano, ne može se govoriti o umetnosti u konkretnom stvaralačkom pothvatu. I, hoćemo reći, osnovno obeležje umetnosti nije forma nego humanost.

Ostaje jednako zagonetka i ostaje jednako jasno obeležje umetnosti to kako uspeva da u stvaralačkom poduhvatu prikuplja iz širokog spektra života u amplitudi od grozno odvratnih do najuzvišenijih, ne izneveravajući stvarnost kad su porazi čoveka, ni zamagljujući i uljuljujući, uznošenja smisla. Umetnost, čini se, drži čoveka na oprezu! A — kako negativno iz života i prihvaćena celovitost strukture u jedinstvenosti poduhvata u koherentnosti dela izrasta u iznenađujući humanum, ostaje zagonetka stvaranja. Umetnost ima izgleda magičnu moć i sveobuhvatnost da sve stvarne sadržaje podiže iz dubina iz tame dna i da im daje ljudsko prihvatanje. Njena tolerancija dolazi iz biti umetnosti: iz humanosti. Ako umetnost nema mač da preseca, ima moć da priprema. Umetnost otkriva i formira humanističke pretpostavke čoveka koje latentno postoje u stvarnosti.

Svaki je izraz jedno iskustvo. I kao što je kao forma svedočanstvo prošlosti, izraz nosi akciju. Umetnička forma nije statična. Pa je i istinska mera vrednosti dela istorijsko razvojna. Istorijsko razvojno u umetničkom delu stoji tesno, veoma tesno sa univerzalno humanim svojstvom. Svako vreme upravo nameće svoju aktuelnost iz potencijalne univerzalne humanosti dela. Jedinstvenost umetničke forme omogućuje delu da u svakom drugom trenutku bude drugočajnije.

Čovek prihvata svoju ne-moć kao formu. Istina posedujući i noseći i dalje svoju neograničenost.

Umetničko stvaranje je neograničeno. Konkretno delo je izuzimanje iz toka i nosi u stvari ograničenost usmeravanja. Neograničenost se i ispoljava preko usmeravanja. Neograničena u traženju umetnost je ograničena u nalaženju. Efekat traženja zavisi jednako od sredstava kojima se služi i u kojima se začinje umetnost, od razigranosti i kombinatorike mašte, od datosti i širih istorijskih okolnosti, kao i od dara i angažovanosti stvaraoca. Neograničena u mogućnostima, umetnost je evo ograničena u rezultatima. Zato umetnost nosi jedno tragično osećanje nikad od kraja ostvarenosti. Njena sloboda je uvek viša od date slobode.

Neograničenost je po sebi nedohvatljivost. I zato stvaranje ako hoće biti čin onda mora biti izbor delo. Čovek činom ispoljava granicu svojih moći, mogućnost u datosti. Zato umetnik i prihvata ne-moć kao formu. I zato svoju neograničenost situira u privid svoje suprotnosti, u usmerenost. U neizvesnosti neograničenosti i mogućnosti, usmerenost je određenost, nalaženje. Usmerenost je ostvarivanje u datosti. Usmerenost je u trenutku stvaranja

Kristof Findzinski

nja nadeno istorijsko! Usmerenost je ostvarenost koja već u samom procesu nosi obeležje kulture. Usmerenost je izvesnost oko koje se kovila neograničenost. Bez neograničenosti nema stvaralačkog predavanja ni ostvarivanja; bez usmerenosti nema konkretnih dela. Umetnička forma je izbor iz neograničenosti. Forma je trenutak usmerenosti.

U svakom trenutku u stvarnosti postoji amplituda izbora. Ostvarivanje znači opredeljivanje za određeni izbor.

U svakom snažnom stvaralačkom razdoblju koje još odlikuje i samosvesnost i samopouzdanje i nehaj ili slepoća za sve ostalo, postoji jasno izražena dominantna toka. Ravnoteža u stvaralačkoj klimi — bez oformljene dominante — ne pogoduje umetničkom traženju. Takva ravnoteža je u stvari kriza samog stvaralaštva.

Dominanta je obično nadmoćno sigurna; ali i ne sme biti prenebregavajuća u odnosu na sve ono u čemu i po čemu i ona faktički nastaje. Za njeno uspostavljanje neophodna je takođe čitava amplituda strukture. No, ne postoji li jasno izražena dominantna u strukturi, onda se može govoriti kako o nesnalaženju stvaralaca i stvaralačkoj impotenciji, tako i može biti reči o nesamosvesti kulture. Kriza (u stvaranju) je ništa drugo nego u nejakosti u neodlučnosti i ne-samosvesti uspostavljenosti ravnoteža. Kriza je u stvari mrtva struktura.

Svako vreme ima svoju dominantu. Stvaralačko usvajanje pesnika je samopouzdanje nošenje dominante. Istinski pesnik predaje se do kraja i potpuno dominantu. Pesma i nastaje u susretu dara stvaralačkog opredeljenja i dominante. Uključivanje svog stvaralačkog vremena u istorijski tok daje zrelo ostvarenje.

Pišući, pesnik ne niže od reda pesme. Bez onog podrazumevanog gubljenja i trošenja u neizvesnosti traganja, bez onog u nepovrat ulaganja u otkrivanju novoga, bez obola čak onom uzaludnom, onom što je stalno više od subjekta čemu svaki čovek, svaki pesnik teži, što ga mori i goni na ovakav mučni i oduševljeni turalački put, ne bi bilo ni osnovne pretpostavke slobode poezije kao slobodnog odnošenja prema svetu, ni ostvarivanja pesme slobode, i, ne bi bilo i ne bi moglo doći do uspostavljanja ovog inokosnog čina kao poziva i simbola, kao dela slobode, kao slobode same.

Iako je umetnost inokosni proizvod stvaraoca, nije i ne ostaje samo privatni posed. Umetničko delo negira privatnost, inokosnost. Ulazeći u svet, umetničko delo je osuđeno na zaborav nastajanja: delo se otkida i od svog rođenog. Umetničko delo je eminentno društveni čin.

Samo mrtvi večno žive.

Svaka lepota kratko traje. Jer, lepota je doživljaj — odnos. Lepota je intenzivno prisustvovanje u svetu! Lepota je koncentrisano pribiranje i intenzivno deistvovanje. Lepota je u trenutku, u udaru, u efektu, ne u ekstenzivnom trajanju.

Pesma je proizvedeni trenutak. Pesma je najposebnija konkretnost. Pesma je uvek ovovremennost. Pesma osvojeno trajanje.